

Сушицька Ю.О.
старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»
Коршак В.С.
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Державний університет «Житомирська політехніка»
м. Житомир

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОТЕРПІЛИХ У ПРОЦЕСАХ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Міжнародне кримінальне правосуддя за останні десятиліття зазнало суттєвих змін, спрямованих на забезпечення більш ефективного захисту прав і свобод людини. Одним із найбільш значущих нововведень у цьому контексті стало правове визначення та регламентація статусу потерпілих у діяльності Міжнародного кримінального суду (МКС). Цей аспект набуває особливого значення, враховуючи історичну тенденцію недооцінки ролі потерпілих у міжнародних судових процесах, де вони здебільшого ототожнювалися зі свідками або взагалі залишалися поза увагою судових інституцій. Завдяки правовим реформам, започаткованим Римським статутом та додатковими регламентами, потерпілі отримали реальну можливість брати участь у судових процесах, захищати свої права та отримувати відшкодування за завдану шкоду.

Правова регламентація статусу потерпілих стала революційним проривом у процесуальній діяльності Міжнародного кримінального суду. Як зазначає Т.Л. Сироїд, на відміну від національного кримінального законодавства, де права, обов'язки та гарантії потерпілих детально врегульовані, установчі документи міжнародних кримінальних судів, зокрема міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc*, не передбачали окремого визначення та регламентації правового статусу цієї категорії учасників процесу. У них або взагалі не згадували про потерпілих, або їхній правовий статус не відокремлювався від статусу свідків. На думку Сироїд, така відсутність належного правового врегулювання зумовлена початковим підходом міжнародного кримінального права, яке розглядало потерпілим передусім

міжнародний правопорядок і, відповідно, світову спільноту, що його забезпечує. Натомість індивідам, які перебували під юрисдикцією національних правових систем, здебільшого відводилася роль свідків. [1, с. 24].

Римський статут не містить чіткого визначення категорії осіб, які належать до потерпілих, проте таке визначення сформульовано у правилі 85 Правил процедури і доказування. Згідно з цим правилом, потерпілими визнаються фізичні особи, яким завдано шкоду внаслідок вчинення злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду *ratione materiae*. До потерпілих також належать організації чи установи, яким завдано безпосередню шкоду майну, призначеному для релігійних, освітніх, художніх, наукових або благодійних цілей, а також історичним пам'яткам, лікарням чи іншим гуманітарним об'єктам.

Правило 86 встановлює загальний принцип діяльності відповідної палати у відношенні до потерпілих, наголошуючи на необхідності врахування їхніх потреб, а також потреб свідків, включаючи дітей, осіб похилого віку, інвалідів та жертв сексуального чи гендерно обумовленого насильства. У цьому контексті заслуговує на увагу визначення поняття «жертва», закріплене у статті 1 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою від 29 листопада 1985 року. Відповідно до цього документа, жертвами вважаються особи, яким індивідуально або колективно завдано шкоди, включаючи тілесні ушкодження, моральні збитки, емоційні страждання, матеріальні втрати або суттєве обмеження їхніх основних прав унаслідок дій чи бездіяльності, що порушують чинне кримінальне законодавство держав-членів, включно із законами, які забороняють злочинне зловживання владою [2]. Відповідно до положень Декларації, індивід визнається жертвою незалежно від того, чи встановлено факт затримання, арешту, передачі до суду або засудження правопорушника, а також незалежно від наявності родинних зв'язків між постраждалим і потерпілим. Згідно з пунктом 2 статті 1 зазначеної Декларації, термін «жертва» охоплює, зокрема, близьких родичів чи утриманців безпосередньої жертви, а також осіб, які зазнали шкоди під час надання

допомоги жертві, що перебувала у складному становищі, або в процесі запобігання її віктимізації. [3, с. 30].

Слід зазначити, що визнання особи потерпілою надає їй юридичні процесуальні права, реалізація яких забезпечується відповідними гарантіями. Це визнання, зокрема, повинно ґрунтуватися на принципі рівності, як зазначено, наприклад, у статті 1 Загальної декларації прав людини 1948 року. [4]) та рівного права осіб на судовий захист, незважаючи на їхнє громадянство, соціальний або майновий стан, расову чи національну приналежність, стать, рівень освіти, мову, ставлення до релігії, рід та характер занять, місце проживання або інші обставини. Наявність цих факторів не повинна впливати на рішення про визнання чи невизнання особи потерпілою. Підставою для надання потерпілому процесуальних прав є лише факт скоєння протиправного діяння щодо нього (що повинно бути вчинене у рамках міжнародного злочину чи злочинів) та заподіяння йому шкоди внаслідок цього діяння.

На сьогоднішній день Міжнародним кримінальним судом розроблені стандартні форми заяв для участі в процесі потерпілих осіб та їхніх представників, а також юридичних осіб. Секретаріат суду вживає заходи для підтримки потерпілих у заповненні цих форм, надаючи додаткову інформацію та повідомлення на робочих мовах суду. Важливо відзначити, що заяву може подати особа, яка діє від імені або за згодою потерпілого, зокрема у випадках, коли потерпілим є дитина чи особа з інвалідністю. У таких випадках ця особа разом із заявою повинна надати документи, що підтверджують згоду потерпілого на подання заяви або доводять його ситуацію. Зазвичай ці документи подаються у письмовій формі. У випадках, коли особа є недієздатною або неграмотною і не може подати клопотання чи інше повідомлення в письмовій формі, допускається подання таких документів у вигляді аудіо-, відео- або іншої електронної форми [5, с. 302].

Отже, процесуальне визнання статусу потерпілого в рамках діяльності Міжнародного кримінального суду є важливим кроком у забезпеченні правової захищеності осіб, які постраждали від міжнародних злочинів. Створення чіткої правової регламентації для цієї категорії учасників процесу дозволяє гарантувати їм належний рівень правової підтримки та доступу до правосуддя. Римський

статут та відповідні правила, зокрема Правила 85 і 86, визначають категорії осіб, що можуть бути визнані потерпілими, і забезпечують їхні права через надання процесуальних прав, що базуються на принципах рівності та недискримінації. Визнання потерпілим має ґрунтуватися виключно на факті нанесення шкоди внаслідок скоєння міжнародного злочину, а надання прав потерпілому є важливим елементом у забезпеченні справедливого процесу. Також, з огляду на практику МКС, вживаються додаткові заходи для полегшення процесу подання заяв потерпілими, що є свідченням прагнення забезпечити максимально доступний механізм участі потерпілих у міжнародному правосудді. Усі ці заходи сприяють забезпеченню прав потерпілих, що є ключовим аспектом ефективної діяльності Міжнародного кримінального суду.

Список використаних джерел:

1. Сироїд Т.Л. Забезпечення безпеки потерпілих і свідків у діяльності Міжнародного кримінального суду. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 42. С. 23-28.

2. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. Рекомендована для прийняття Конгресом Організації Об'єднаних Націй у запобіганні злочинності та поведженні з правопорушниками, що відбуває в Мілані з 26 серпня по 6 вересня 1985 року, і прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї від 29.11.1985. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1080460475>

3. Сироїд Т.Л. Правові підстави та порядок відшкодування шкоди потерпілим Міжнародним кримінальним судом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ України*. 2009. № 1 (42). С. 29-35

4. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

5. Freeman L. Digital Evidence and War Crimes Prosecutions: The Impact of Digital Technologies on International Criminal Investigations and Trials. *Fordham International Law Journal*. 2018. № 41 (2). P. 284–336.